

Богдан ТЕРЗИЋ /Београд/

НОРМАТИВИСТИЧКИ АСПЕКАТ РУСИЗАМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Русизми као вид позајмљеница током последње деценије били су предмет интересовања истраживача у осетно већој мери него што је то раније био случај. Ово се односи како на апелативну, тако и на ономастичку лексiku. Контактoloшка истраживања данас већ имају сасвим солидну теоријско-методолошку подлогу, о чему сведочи и позамашан корпус литературе везане за ову област. Русизмима је посвећен леп број радова већег и мањег обима. Ту бисмо пре свега истакли значајну студију Светозара Стијовића *Славенизми у Њеђошевим ђесничким делима* из 1992. године, која поставља сигурне параметре за ову врсту истраживања. Исто тако треба истаћи и темељно и веома акрибично урађено истраживање Јована Ајдуковића *Русизми у српскохрватским речницима* из 1997. године, које се састоји из два дела с насловима *Принципи адаптације* и *Речник*. Реч је, дакле, само о оним русизмима који у нашим речницима имају квалификатор „русизам”, а не и о осталим русизмима који су досад у науци идентификовани. Досад су испитивани различити видови адаптације на различитим језичким нивоима – фонолошком, творбеном, морфололошком, семантичком и лексичко-стилистичком. Остало је још доста посла у испитивању овог језичког слоја у нашем језику, и на прво место бисмо ставили проблем евидентирања русизама, нарочито оних старијих, чије је препознавање било отежано блиском сродношћу језика какви су српски и руски. Речници српског језика не пружају потпуне и увек поуздане податке о овом језичком слоју, тако да би ту грађу требало ревидирати, допунити и створити комплетнији корпус русизама у српском језику.

За ову прилику издвојили бисмо само једно питање из ове опширне проблематике, а то је: како се евидентирани русизми уклапају у српски језички стандард. Нормирањем позајмљеница из руског језика, претежно оних ономастичких, највише се бави велики *Правопис српскога језика* Матице српске из 1993. Други, мањи правописи или о томе не говори,

ставља питање да ли тросложна презимена типа *Полевой, Кошовой, Лановой*, у складу с наведеним предлогом, трансформисати у *Пољеви, Кошеви, Ланови*. Ми који смо студирали славистику у првим годинама после Другог светског рата на часовима руске књижевности употребљавали смо искључиво номинативске облике *Пољевој* и *Кошевој* и мењали смо их по именичкој деклинацији. Није веровати да се нешто у том погледу до данас променило. – У складу с наведеним Окукиним предлогом руски номинатив *Трубецкой* треба трансформисати у наш номинатив *Трубецки* и даље то презиме мењати по придевској промени. Презиме *Трубецкой* придружује се и Толстојево презиме *Друбецкой* из *Раџа и мира*. Али на сегмент *-цкой* завршавају се и уникална руска двосложна презимена *Бецкой* и *Руцкой*. Наведена четири презимена на *-цкой* су једина презимена тога типа која се могу наћи у речницима руских презимена Мортон Бенсона и Бориса Унбегауна. */Бецкой* је афетичко презиме добијено од *Трубецкой*, тј. презиме добијено одсецањем иницијалног слога, што је био обичај код Руса у 18. веку када би аристократа добио ванбрачно дете. *Руцкой* је био војни саветник Бориса Јелцина/. Пошто је *Бецкой* двосложно презиме, да ли га у духу наведене препоруке мењати као и остала двосложна презимена, тј. *Бецкој, Бецкоја* и тиме кидати његову етимолошку везу са *Трубецкой*, или одступити од препоруке о адаптацији двосложних презимена на *-ой*? Код презимена *Руцкой* случај је нешто друкчији. Наиме, поред руског презимена *Руцкой* постоји и слично руско презиме *Руцкиј*, са другачијим завршетком у номинативу, као посебна презименска јединица. Иако су то очигледно презимена истог порекла, ипак се у речницима воде као посебне антропонимијске лексеми. Да ли, онда *Руцкой* мењати по нашој именичкој примени, а *Руцкиј* по придевској? Питање је деликатно и дилема остаје.

Што се тиче по Окуки најгорег решења, тј. комбинованог решења, у ту групу би спадао и руски придев *большой* у синтагми *Большой шеаџир*. Матичин *Правойис* препоручује управо ту комбиновану верзију: *Большој шеаџир – Большоџ шеаџира*.

И још једно подсећање на некадашњу праксу у вези с адаптирањем руских презимена на *-ой*. Милован Глишић је презиме *Толсџой* транспоновао у *Толсџи*, што се, очигледно, није одржало, јер је осећање припадности презимена на *-иј* српској именичкој промени преовладало. У праву је Окука када каже да „преузимање руских имена и презимена *-ој* и њихова именичка деклинација има упоришта у домаћем систему: према именима типа Миливој, Радивој, Бранивој... / Миливој – Миливојев... /” (стр. 37).

Неадекватне творбене и морфолошке адаптације русизама срећу се код грађења присвојних придеве од руских презимена на *-киј, -скиј, -цкиј*, затим на *-ов, -ев*, у намери да се испоштује типолошка разлика између руског и српског језика, по којој је за руски језик карактеристичан присвојни генитив, а за српски присвојни придев. Сведоци смо употребе синтагма

Досјѣјевскијеви романи, па чак и *Досјѣјевскијеви романи*, *Чајковскијева* или *Чајковске симфоније*, *Горкије* или *Горкове драме* и сл. Придев *Горкијев* подразумева деклинацију тога презимена по моделу *Горкија*, *Горкију*, за шта је у лингвистичкој литератури било залагање. Аналогно наведеним примерима може се наићи на синтагму *Црњанскијев хумор*, о чијој неприхватљивости је писао Мирослав Николић у чланку *Црњанскијев /ски/ црни хумор* (Језик данас, бр. 6/1998, стр. 12-13). Аутор је наиша и на накарадни облик *Црњансков*. То значи да би се могле очекивати синтагме *Трубецкије* или *Трубецкоје* *студије* / упор. *Толстѣјев романи* /, уколико се за номинатив усвоји лик *Трубецкој*, што не би било нерегуларно. Својевремено је у „Нашем језику” о овом писао Бранислав Милановић, саопштавајући да је код Иве Андрића наишао на синтагму *Горкијеви романи*, па је из тога извео закључак да присвојни придев *Горкијев* и није тако неприхватљив, кад га је већ употребио један Иво Андрић.

Што се тиче грађења присвојног придева од презимена на *-ов*, *-ев*, у пракси су присутна велика огрешења, нарочито у средствима информисања. Често се могу чути и прочитати синтагме *Љермонѣова улица*, *Жданова улица*, *Сазонова улица* / којој је враћено предратно неправилно име /, *Иџуманова ѡалаѡа* уместо *Иџумановљева ѡалаѡа*, у *Набоковој драми* уместо у *Набоковљевој драми*, *Дудајеви војници* уместо *Дудајевљеви војници* и сл. Тешко да ће *Сазонова улица* и *Иџуманова ѡалаѡа* икада добити свој језички исправан назив, јер ови у суштини неправилни облици имају своју давнашњу традицију, а кад ствари тако стоје, онда можда и не треба исправљати криву Дрину.

Из области творбеног нормирања поменимо и транспоноване на српски неких руских ктетика. У питању је буквално преношење творбене структуре руских ктетика у случајевима где је сасвим могуће преиначити их у модел који одговара српском језику. Буквално преношење у овом случају среће се код новинара, па чак и неких лингвиста. Може се наићи на синтагме типа *Орловска ѓубернија*, *орловски ѓовори*, *орловско коло* / има се у виду град *Орел* /, затим *кремљовски саѡи* и сл. Од топонима *Орел* сасвим је регуларан наш ктетик *орелски*, од *Кремљ* – *Кремаљски*. Синтагма *орловско коло* код нас има апелативну асоцијацију. Ктетик *орловски* код нас може да се односи само на руски град *Орлов*, који се данас зове *Халиурин*.

Други тип ктетика срћемо у синтагмама *Казанско царсѡво*, *казанска линѓвисѡичка школа*, *рјазански мужик* / мисли се на Јесењина /, гдје се испред творбеног суфикса *-ски* на крају творбене основе среће меко њ, свакако према финалном меком сугласнику у руском језику – *Казанѡ Рзанѡ*. Ту слику не потврђују наше географске карте, где је на крају тих топонима тврдо *н*, у првом случају свакако и због подударности са нашом речју *казан*. Али ту су много значајнији фонолошки разлози. Руски топоними *Казанѡ*, *Рязанѡ*, *Асѡраханѡ* уклапају се у широку лепезу ру-

ских топонима женског рода типа *Сбирь, Обь, Пермь, Тверь, Прии́йиѣ* и сл., чија се мекоћа крајњег сугласника не може пренети у наш језик, с обзиром на то да фонолошка опозиција тврдоћа-мекоћа сугласника није типична за наш језик, са незнатним изузецима, док је то код Руса основица фонолошког система. Ти топоними се могу пренети у наш језик сам с тврдим сугласником, у шта се системски утапају и топоними на -њ. Преношење ових руских топонима са крајњим тврдим сугласником повлачи за собом и промену рода, тако да они у нашем језику постају именице мушког рода. Сем тога, руски ктетици имају на крају творбене основе тврдо *н* – *казанский, љязанский*. Све то упућује на закључак да су једино исправни облици тих ктетика у нашем језику *казански, рјазански*. У складу са тим једна београдска црква ће бити *Вознесенска* или *Вазнесенска*, а не *Вознесењска* или *Вазнесењска*, како се често среће у средствима информисања.

Пажњу привлачи и наш наставак инструментала једине код руских презимена на -ов, -ев. Као што знамо, ту сада постоји дублетизам – *Петировом* и *Петировим*. *Правойис* из 1960. године оправдано даје предност наставку -ом, јер се тако врши унификација именичке промене тих презимена у нашем језику. Доиста, тамо се не искључује ни наставак -им „према сличним именицама српскохрватског језика које такође имају тај наставак, из придевске промене /Миљановим, Веселиновим /” (стр. 158). Није нам познато колико је данас фреквентан тај наставак у појединим регионима нашег језика, као ни то да ли та чињеница утиче на употребу наставка -им приликом преношења руских антропонима у наш језик. Овај дублетизам засад опстаје.

И, укратко, још само о два питања. Прво се односи на традиционална преношења из руског, која нису у складу са актуелном нормом. Нешто од тога је већ поменуто. Свакако је умесна правописна препорука да се неки уходани случајеви архаичног преношења не дирају, и, додали бисмо, нарочито у случајевима кад су културно-историјски мотиви сани и када за њих постоји уникална конотација – *Руђин, Расјуђин, Буђони*. Актуелне и познате личности у савременој музици и књижевности зваће се *Рудин, Расјуђин*. Апелатив и антропоним *кађуша* и *Кађуша* ће свакако остао у том фонетском лику, као и хипокористик *бађушка*. Презиме познатог руског писца прве половине XX века наши историчари руске књижевности преносе двојачко – *Федин* и *Феђин*, што је случај и са презименом *Бердјајев* и *Верђајев*. Дублетизми *Белински* и *Бјелински*, *Бели* и *Бјели* такође су присутни у нашој средини. Познати руски сликар код нас је прихваћен само с презименом *Рјејин*. Дублет *Сѣанкевич* – *Сѣанкјевич* везан је за различите словенске језике. Ако ово руско презиме белоруског порекла улази у наш језик из руског језика, онда се, у складу с правописним правилима, преноси са ликом *Сѣанкевич* / реч је опет о једном Јељциновом саветнику /, а када то

- П. Пипер, *Русизми у српскохрватским речницима* / Приказ књиге Јована Ајдуковића, *Русизми у српскохрватским речницима*, Београд, 1997/, Филолошки преглед, XXXIV, 1997, 1-2, стр. 212-216.
- Д. Ђупић, Е. Фекете, Б. Терзић, *Слово о језику, Језички њоучник*, Партенон, Београд, 1996.
- Д. Ђупић, Е. Фекете, Б. Терзић, *Слово о језику, Језички њоучник, Књига друџа*, Партенон, Београд, 2002.
- Б. Терзић, *Руско-српске језичке ѡпаралеле*, Славистичко друштво Србије, Славистичка библиотека, Београд, 1999.
- Б. Терзић, *О словенским књиџицима и личним именима у српском ѡтексту*, Језик данас, Матица српска, Нови Сад, број 3/1997, стр. 14-16.
- Б. Терзић, *О ѡреношењу јерменских имена у српском*, Језик данас, Матица српска, Нови Сад, број 12/2000, стр. 18-20.
- Б. Терзић, *Латинично ѡсредњивање у ѡтранскрибовању са инословенских ѡриџиналних језика*, Свет речи, бр. 13-14, Београд, 2001, стр. 54.
- М. Николић, *Црњанскијев/ски/ црни хумор*, Језик данас, број 6/1998, Матица српска, стр. 12-13.
- М. Окука, *Trubeckoj – Trubeckaja ili Trubecki – Trubeckoga*, *Književni jezik*, godina 12, broj 1, Sarajevo, 1983, str. 35-28.
- П. Пипер, *Общая характеристика соѡставительных исследований русского и сербского языков*, Сборник *Состояние и ѡсѡбѡенности соѡставительных исследований русского и других языков*, V. *Международный симѡпозиум*, Белѡрад, 2000, стр. 12-18.

Богдан ТЕРЗИЧ

НОРМАТИВИСТСКИЙ ПОДХОД К РУСИЗМАМ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В настоящей работе речь идет о способах нормирования апеллятивной и ономастической лексики, заимствованной из русского языка. Автор указывает на наиболее типичные проблемы, связанные с фонологической, морфологической, словообразовательной, семантической и лексико-стилистической адаптацией русизмов в сербском языке. Он затронул некоторые спорные толкования данной проблематики и предложил вниманию лингвистических контактологов возможные решения. Одной из важнейших задач остается составление наиболее полного перечня русизмов в сербском языке.

